

- 1929: *Eestin kielen äännehistoria*. Toinen, uusittu painos. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 156. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- 1962: *Eestin kielen äännehistoria*. Kolmas painos. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 156. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- LINDGREN, ANNA-RIITTA 1993: *Miten muodot muuttuvat. Ruijan murteiden verbintaivutus Raisin, Pyssyjoen ja Annijoen kveeniyhteisöissä*. Kielten ja kirjallisuuden laitos. Tromssa: Tromssan yliopisto.
- PAUNONEN, HEIKKI 1976: Allomorfin dynamiikkaa. – *Virittäjä* 80 s. 82–107.
- REMES, HANNU 1983: *Viron kielioppi*. Helsinki: WSOY.
- SETÄLÄ, E. N. 1890–1891: *Yhteissuomalainen äännehistoria I–II. Konsonantit*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Kirjapaino.
- VALGMA, J. – REMMEL, N. 1970: *Eesti keele grammatika. Käsiraamat. 2. trükk*. Tallinn: Valgus.
- WURZEL, WOLFGANG 1984: *Flexionsmorphologie und Natürlichkeit*. *Studia Grammatica XXI*. Berlin: Akademie-Verlag.

Suomen tutkituin sana- ja nimipesye

Päivi Rintala: *Iha köyhän laihakin.*

Tutkimus itämerensuomen iha-kantaisista sanoista. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2003. 354 s.
ISBN 951-746-510-6.

Päivi Rintala: *Ihalasta Ihaviljankorpeen.*

Iha-vartalo Suomen henkilön- ja paikannimissä. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2008. 379 s.
ISBN 978-952-222-024-0.

Päivi Rintala kiinnostui *iha*-kantaisista sanoista jo väitöskirjaa (Suomen *läntä*-loppuiset adjektiivit, 1972) tehdessään. Kyse on sellaisista sanoista kuin *ihailta*, *ihala*, *ihana*, *ihanne*, *ihannella*, *ihannoida*, *ihastua* sekä sellaisista henkilön- ja paikannimistä kuin *Ihala(inen)*, *Ihama*, *Ihanta*, *Ihalempi*, *Ihamuotila*, *Ihamäki*. Adverbi *ihan* ei kuulu pesyee-

seen. Rintalan kiinnostuksen herätti se, että *iha*-pesyeen sisällä on runsaasti semanttista vaihtelua ja *iha*-kannan etymologiasta oli ristiriitaisia käsityksiä. *Iha*-pesyeen levikki kattaa kaikki itämerensuomalaiset kielet liiviä lukuun ottamatta. Rintalalla oli jo 1970-luvulla *iha*-tutkimuksesta alustava käsikirjoitus, joka on lopulta laajentunut kahdeksi kirjaksi. Kirjoista vanhempi käsittelee *iha*-alkuisia nomineja ja verbejä sekä sellaisia paikannimiä, joissa määriteosana on *iha* ja perusosana jokin maastoappellatiivi (*Ihamäki*, *Ihaniitty* jne.). Kirja käsittelee kaikkia itämerensuomalaisia kieliä. Nuorempi teos käsittelee *iha*-vartaloisia henkilön- ja paikannimiä ja rajoittuu lähinnä Suomen nimistöön. Rintalan vanhempi teos on arvioitu *Virittäjässä* vuonna 2004 (Merimaa & Vaittinen 2004: 466–470).

Koska kyseessä on alunperin yhtenäinen käsikirjoitus ja teokset liittyvät toisiinsa hyvin kiinteästi, käsittelen myös Rintalan varhaisempaa kirjaa. Viitataan tuonnempana tarvittaessa kirjoihin vuosiluvuilla 2003 ja 2008.

Iha-nominista on tietoja vain virosta ja suomesta. Virossa *iha* merkitsee yleisluonteisesti 'halua, mielitekoa' (esim. *lastel on tänä kange iha välja minna*) ja tarkemmin rajautuneena 'seksuaalista halua, kiimaa' (esim. *lehm on ihal*). Suomen murteista on vain joitakin tietoja Inkeristä ja Tl. Koskelta, joten ne voivat olla virolaislainoja. Florinuksen sananparsikokoelmassa vuodelta 1702 on kuitenkin sananparsi *Iha köyhän laihakin*, jonka Rintala tulkitsee muotoon "Ilo köyhälle laihakin", köyhän mielihyväksi riittää laihakin.

Koska kantasana *iha* on viroa lukuun ottamatta lähes kadonnut, Rintala on etsinyt sanan eri johdokset käytännöllisesti katsoen kaikista tarjolla olevista lähteistä (suomen ja viroon murrearkistot, sanakirjat, kansanrunot, itkuvirret, historiateokset jne.), selvittänyt eri johdosten levikit ja ennen kaikkea pyrkinyt semanttisen analyysin kautta pääsemään selville *iha*-sanon juurista. Semanttisessa analyysissaan hän tukeutuu lähinnä saksalaisen Thea Schippanin näkemykseen (Schippan 1992). Schippan korostaa, että merkityksenmuutos alkaa kielenkäytön muutoksesta. Kun johdos tai yhdyssana syntyy, sillä on yleensä morfologis-semanttinen motivaatio. Jos sana jää käyttöön, uusista käyttöyhteyksistä jää jälkiä sen merkitykseen, ja sana idiomaattistuu eikä ole enää konstituenttiansa summa. *Iha*-kantaiset johdokset ovat idiomaattistuneet, koska kantasana ei viroa lukuun ottamatta ole enää käytössä.

Nomini- ja verbijohdoksia

Iha-kannasta on johdettu sekä nomineja että verbejä. Otan laajasta tutkimuksesta puheeksi vain joitakin kohtia. Adjektiivijohdosta *ihala* Rintala käsittelee lähes 50 sivua (2003: 35–82). Sanan levikkialuetta ovat inkeroinen ja karjalan kieli Tveriä myöten. Inkeroinen on ainoa kielimuoto, jossa *ihala* on säilynyt arkisena käyttösananana, merkityksessä 'kaunis', varsinkin ihmisistä puhuttaessa. Karjalasta *ihala* on tavattu vain fraaseista ja kansanperinteestä, varsinkin itkuvirsistä, joissa se on monien myönteisten pääsanojen attribuutti, enemmän poeettinen kuin merkityksellinen sana: *ihala imettäjä*, *ihala imetetty*, *ihalat ilmaset*, *ihalat iltaset*.

Ihana tavataan suomessa ja harvinaisena karjalassa. Morfologisesti se on yksinäinen: yleiskielen ainoa *nA*-johtaminen adjektiivi. Kansanperinteessä *ihana* esiintyy osittain samoissa yhteyksissä kuin *ihala* karjalassa ja inkeroisessa. Tämä tuo mieleeni kysymyksen, onko *ihana* lainkaan johdos. Se voisi olla myös äännevaihtelun *l ~ n* tulos. Suomen murteissa on sellaisia vaihtelutapauksia kuin *oven kamana ~ kamala*, *mantina ~ mantila* 'puun pehmeä pintaosa', *kumppali ~ kumppani*, *paleltuu ~ palentuu* jne (ks. myös Merimaa & Vaitinen 2004: 468). *Ihana* on Rintalan mukaan ollut käytössä jo keskiajan sivistyssuomessa. Edelleenjohdos *ihanainen* on kansanomaisen lounaismurteissa. Nykysuomessa *ihanan* käyttö on kaksijakoista. Yhtäältä se kuuluu vanhan kirjasuomen tapaan uskonnolliseen ja runolliseen käyttöön. Toisaalta sana on tavallinen arkipuheessa (*ihana ilma*, *ihana päivä*, *ihana tuoksu*, *ihana näköala*).

Erikoinen muodoste on *ihama*. Se esiintyy vain fraasissa *ihama kahama*

Karjalan kannaksella ja hajanaisesti muuallakin. Tässä *ihama* on Rintalan mukaan sekundaarinen, sillä laajemmalti on käytössä alkusointupari *kihama kahama*. Kummallakin sanaparilla kuvataan suurta intoa ja kovaa kiirettä. *Ihama*-elementti esiintyy henkilön- ja paikannimissä harvakseltaan Karjalan kannaksella, Savossa ja Aunuksessa (2008: 120–124). Vpl. Uudeltakirkolta mainitaan 1555 *ihama Antonainen*, Antreassa on *Ihamanniemi*, Enonkoskella *Ihamaniemi* (*Ihaman Nijemj* 1561), Aunuksessa *Ihamanoja* (ven. *Rutšei Igoman*). Rintala toteaa (2008: 122), että *Ihama* lienee johdettu erisnimeksi, koska samanasuista appellatiivia tai adjektiivia ei ole tavattu. Hän siis näkyy ajattelevan, että *ihama kahama* -fraasin *ihama* ei ole henkilönnimen pohjana. Ei varmaan olekaan, mutta toisin päin nimellä ja fraasilla voi olla yhteys, koska kummankin ydinaluetta on Karjalan kannas: *ihama kahama* lienee syntynyt *kihama kahamasta* juuri siksi, että *Ihama* on ollut seudulla henkilönnimi.

Iha-vartaloisista verbijohdoksista ensimmäinen huomionarvoinen seikka on se, että kielenkäytössä ovat yleistyneet eräät edelleenjohdokset kantaverbejänsä paremmin. Verbistä *ihata* on vain harvoja tietoja suomen itämurteista ja kansanrunoudesta (*Nouse kuuta katsomahan, päivää ihoamahan*), mutta sen johdos *ihailta* on levinnyt itämurteista kirjakielen välityksellä jo länteenkin. Vanhassa kirjasuomessa verbiä ei käytetä. Verbistä *ihastaa* Rintala on löytänyt vain yhden Hailuodosta olevan esimerkin, mutta sen johdoksella *ihastua* on koko *iha*-sanueen laajin levikki. Ei tarvitse tietenkään ajatella, että verbi *ihastaa* olisi todella joskus ollut yleisenä olemassa, koska morfologinen sananjohto toimii usein korrelaatioketjujen varassa.

Esimerkiksi Rintalan perusteellisesta työtavasta voi ottaa *ihastua*-verbin käsitelyn (2003: 163–198). Verbillä on *iha*-sanueen lekseemeistä laajin levikki: kaikki itämerensuomalaiset kielet liiviä lukuun ottamatta. Virossa sana tosin esiintyy vain kirjakieleen suomesta saatuna lainana. Lainaa on ehkä myös Georg Müllerin saarnoissaan *ihastama*-verbille antama ”pohjoisitämerensuomalainen” merkitys (s. 196). Merkityksen pääryhmittelyn Rintala on saanut Suomen murteiden sanakirjasta: 1) *ihastua* ’ilahtua’, 2) ’mieltyä’, 3) ’elpyä, virkistyä (luonnosta, kasvillisuudesta)’. Viimeksi mainittu merkitys on vanha länsimurteinen piirre ja esiintyy jo vanhassa kirjasuomessa. Agricola runoili esimerkiksi: *Coco loondo nyt wirkopi, Meri, maa ia taiuas ihastupi*. *Ihastua*-verbin merkitys ’mieltyä’ ilmestyy kirjallisuuteen vasta 1800-luvulla ja on puolestaan lähinnä itäsuomalainen ja karjalainen. Koska *ihastua* on johtimeltaan tyypillinen inkoatiivinen muutosverbi (vrt. *ilostua, vihastua*), ’mieltymissä’ on jo kyse tunnetilan alkamisesta, Rintalan sanoin ”rakastumista miedommasta tunteesta”. Merkitysten ero näkyy myös rektiassa: *tyttö ihastui lahjasta, tyttö ihastui poikaan*. Suomen murteista, karjalasta ja lyydistä on tietoja, että elatiivin sijasta esiintyy joskus vanha erosija partitiivi. Esimerkki Hollolasta: *Ei tartte yhtä hyviä ihastua eikä kahta pahaa pölästyä*.

Rintala on löytänyt *ihastua*-verbin käytöstä myös erikoisuuden. Agricolasta juontuu uskonnollisessa kielessä tapa käyttää *ihastua*-verbiä myös merkityksessä ’iloita, riemuita, ilmaista ääneen ilonsa, kohottaa riemuhuuto’. Rintala on verrannut Agricolan raamatunkäännöstä Lutherin saksankieliseen raamatunkäännökseen ja löytänyt 19 tapausta, joissa

ihastua vastaa saksan verbiä *jauchzen* 'riemuitä ääneen, kiljua riemusta', pari kertaa jopa merkityksessä 'päästää sotahuuto'.

Omat alalukunsa Rintala on kirjoittanut *ihastua*-verbin käytöstä kansanrunoissa ja itkuvirsissä, sen johdoksista (*ihastus*, *ihastuttaa*) ja koonnut lopuksi päätulokset tiivistelmäksi. Kansanrunoissa ja varsinkin itkuvirsissä verbin merkityksen tulkinta on paikoin vaikeaa ja epävarmaakin. Näin menetellen Rintala käy läpi kaikki itämerensuomalaiset kielet ja keskeiset lähteet ja vertaa vanhaa käännöskirjallisuutta vastaaviin latinan-, saksan- ja ruotsinkielisiin teksteihin.

Etymologia: *iha* lainattu kahteen kertaan

Vanhemmassa *iha*-kirjassaan Rintala käsittelee nominien ja verbien lisäksi nimityyppiä *Ihamäki*, jossa nimen perusosana on maastoappellatiivi. Tällaisia nimiä on Virossa ja Suomessa. Virossa perusosina ovat esim. *mägi*, *aru*, *niit* ja *nõmm*, Suomessa *mäki*, *niemi*, *maa* ja *niitty*. Virossa nimiä on kaikkiaan 12 ja Suomessa 138, mutta kun Suomen nimien joukossa on nuorelta vaikuttavia asutusnimiäkin, Rintala on seulonut alkuperäiskerrostuman, joissa nimet tarkoittavat tai ovat todennäköisesti tarkoittaneet alkuaan luonnonpaikkaa. Seulonnan jälkeen jää 52 nimeä. Ne ovat Varsinais-Suomesta (22), Ala-Satakunnasta (2), Hämeestä ja Ylä-Satakunnasta (16), Etelä-Pohjanmaalta (5), Kaakkois-Suomesta (4) ja kolme hajaesiintymää Pohjois-Suomesta. Asutushistoriaan suhteuttamalla Rintala päätyy toteamaan, että nimet eivät ole esihistoriallisten kylien mailla, vaan syrjäseuduilla tyypillisillä nautinta-alueilla. Silti asiakirjoihin ilmestyy Suomesta vuoteen 1570 mennessä kymmenen *Iha*-nimeä ja

Virossa pari jo keskiajan puolella. Yleisin nimi alkuperäisaineistossakin on *Ihamäki*. Niitä on Etelä-Virossa Etelä-Pohjanmaalle saakka.

Ihamäki-tyyppiset alkuperäiskerrostuman nimet Rintala selittää siten, että kyseessä on virolais-länsisuomalainen nimeämisperinne. Nimien motiiviksi hän esittää *iha*-sanan virolaista merkitystä 'halu, mieliteko' ja erityisesti 'seksuaalinen halu'. Rintala rinnastaa nimityypin suomen *soidin*- ja *kiima*-nimiin, koska mät ja niityt ovat kanalintujen soidinpaikkoja. Kaakkois-Suomen nimet, joista itäisin on Hiitolan *Iha(n)suo*, hän liittää länsisuomalaisten eränkävijöiden liikkeisiin.

Iha-vartalon etymologiasta Jorma Koivulehto on esittänyt 2001 uuden etymologian tai paremminkin kaksi etymologiaa. Vilkkaalla sähköpostiviestinnällä Rintala ja Koivulehto näyttävät hyödyttäneen toisiaan. Koivulehdon mukaan *iha* on lainattu itämerensuomeen – etäsukukielistä esitetyt vastineet epäilyttävät – kahteen kertaan. Tunkelon 1913 esittämää etymologiaa korjaten Koivulehto olettaa ensiksikin, että varhaisiranilainen **i(s)tsā* 'toive, halu' sopii itämerensuomalaisen *iha*-vartalon originaaliksi. Rintalan tulkitsemana tämä *iha*₁ on pohjana viron sanalle *iha* 'halu, mieliteko; seksuaalinen halu', jonka johdos on mm. viron verbi *ihaldama* 'haluta, himoita' ja jonka yhteyteen hän liittää myös *Ihamäki*-tyyppiset vanhat luontonimet. Tämä *iha*₁ on säilynyt vain virossa mutta näkyy Suomenkin paikannimissä.

Toinen Koivulehdon *iha*-vartalolle osoittama lähtökohta on indoarjalainen **iś*-vartalo. Se on monimerkityksinen: 'juoma, virvoke, mahla, ilo, voima, tuoreus, raikkaus ym.' Sen lainautumisajalle ei ole tarkkoja kriteerejä. Rintalan mukaan tämä *iha*₂ on pohjoiskantasuo-

malainen. Sen jatkajia ovat Florinuksen sananparsikokoelmassa 1702 oleva substantiivi *iha* 'hyvä mieli' ja sellaiset iloa, mielihyvää ja kauneutta ilmaisevat johdokset kuten *ihala*, *ihana*, *ihailia*, *ihastua*. Rintala pitää mahdollisena, että *iha*₁ ja *iha*₂ ovat voineet joskus vaikuttaa toisiinsa.

***Iha* henkilön- ja paikannimissä**

Rintalan tuorempi kirja (2008) käsittelee *Iha*-alkuisia henkilön- ja paikannimiä. Teos liittyy kiinteästi edeltäjäänsä. Tavoitteet ovat nyt onomastisia ja etymologisia: siinä mielessä, että tekijä pyrkii selvittämään yksityisten nimien ja nimirypäiden alkuperän. Etymologia tarkoittaa tässä siis sitä, onko esimerkiksi jokin tietty *Ihala* tai *Ihanta* johdettu appellatiivi- vai nimivartalosta *iha*. Kirjan nimessä ja esipuheessa Rintala sanoo rajoittuvansa pelkästään Suomen nimistöön, mutta kirjassa on paljon tietoa myös muun itämerensuomen alueen nimistöstä.

Huomautan aluksi siitä, että nimistöntutkimuksessa vanhojen nimiasujen tulkinta on monesti työlästä ja epävarmaakin. Rintalan tutkimuksessa on mm. venäjänkielisiä lähteitä. Esimerkkeinä voi mainita, että hän on tulkinnut *Ihalaksi* muodot *Igalka*, *Igolka* ja *Igalko*, *Ihatuksi* muodon *Igatko*, *Ihamoiksi* Inkeristä muodot *Igamoi* ja *Igamui*, kun taas *Igalkov* ja *Igalkin* tarkoittavat todennäköisesti 'Ihalanpoikaa' ja *Igatujev* 'Ihatunpoikaa'. Viimeksi mainitut patronyymit voivat vastata myös itämerensuomen (*i*)nen-johdoksia, mutta asiasta ei voi olla varma. Nämä esitän näytteeksi lukijoille, en epäilyksenä tulkinnoista.

Kirjan toisessa luvussa Rintala pohtii mm. käsitteiden *yksilönnimi*, *lisänimi* ja *sukunimi* keskinäisiä suhteita, jotka eivät

ole aina selviä. Esimerkiksi suku- ja paikannimet eivät aina paljasta, sisältyykö niihin yksilönnimi vai lisänimi. Lisänimi muuttuu sukunimeksi silloin, kun se alkaa periytyä. Pulma on kuitenkin siinä, että periytymistä on asiakirjojen katkelmallisuuden takia monesti vaikea osoittaa. Rintala puhuu myös *perhenimestä* (esim. s. 115, 224, 232), joka on perheen yhteinen nimi. Termi *henkilönnimi* kattaa kaikki edellä mainitut.

Jo vanhastaan on tiedetty, että Karjalan kannaksen ja Savon sukunimet ovat olleet periytyviä jo 1540-luvulla, kun nimet ilmestyvät ensi kertaa maakirjoihin. Rintala on vertailemalla Käkisalmen läänin, Viipurin läänin ja Savon nimistöä tullut siihen tulokseen, että ennen Pähkinäsaaren rauhaa (1323) syntyneitä sukunimiä voisivat olla mm. *Haltia*, *Halonen*, *Hulkkonen*, *Hurtta*, *Ihalainen*, *Ihantoinen*, *Ilmonen*, *Mahkonen*, *Melkonen*, *Nousiainen*, *Parantainen*, *Repo*, *Torkko*, *Uskali(nen)*, *Valkonen* ja *Vihtonen*. Luetelo on kiintoisa siksi, että siihen sisältyvien nimien lähtökohtana on pakaumuuden aikaisia yksilönnimiä (*Ihalainen*, *Ihantoinen*, *Ilmonen*), henkilökohtaisia lisänimiä (*Hurtta*, *Nousiainen*, *Parantainen*, *Valkonen*), ortodoksinen ristimänimi (*Halonen*) ja Viipurin linnan perustajaan Torkel Knuutinpoikaan (k. 1303) liitetty *Torkko* (vrt. Mikkonen & Paikkala 1984).

Perussana *iha* on asiakirjatietojen valossa esiintynyt joskus yksilönnimenä Karjalassa ja Savossa, esimerkiksi Säamingistä on 1549 mainittu *pouel ijhanca remixen* (= Paavali Ihanpoika Remeksinen, s. 68, 306). Asiakirjatietojen (esim. *Laurencius Yanen* 1455 Lempäälän käräjillä) ja paikannimien (esim. *Ihantapale* Uudessakaupungissa, *Ihankoski* 1469 Korpilahdella) perusteella Rintala pitää

todennäköisenä, että yksilönimi *Iha* on tunnettu paitsi karjalais-savolaisella alueella myös Länsi-Suomessa ja Virossa.

Eri tutkijoiden (Matvejev 1972; Mülönen 2005; Saarikivi 2006) tuloksia yhdistelemällä Rintala toteaa, että Äänisen itäpuolelta, Vienanjoen vesistöalueelta ja laajemminkin Luoteis-Venäjältä tunnetaan nykyisin 16 *Ihala*-nimeä, esimerkiksi venäläistynyt kylän nimi *Igalovo* Vodlajärven alueelta ja *Ihal'nema* Pinegan alueelta. Useimmat näistä perustunevat henkilönimeen *Ihala*, mutta Rintala jättää auki myös sen mahdollisuuden, että mukana voisi olla yksilönimestä *Iha* lokatiivijohtimella muodostettuja asutusnimiä. *Ihala*-muotoon liittyy se ongelma, että *-IA* on paitsi lokatiivijohdin myös vanha ja väistynyt adjektiivijohdin (vrt. *kamala*, *matala*).

Muista *iha*-vartalon johdoksista esitän vain lyhyitä huomioita. *Ihana* on ollut myös henkilönimi. Siitä todistavat sellaiset paikannimet kuin Paimion *Ihananpyöli* (*Ihanaböle* 1540) ja Hämeenkyrön *Ihananjärvi*. **Ihanto(i)* on vuoden 1500 veroluettelon mukaan yleinen henkilönimi Inkerissä, ja nimen kantajat lienevät kaikki olleet inkeroisia. Rajantakainen sukunimi *Ihatsu* on levikiltään niin paikallinen, ettei sitä voi pitää esihistoriallisesta yksilönimestä kehittyneenä. Oikeaan osuvalta vaikuttaa Rintalan seilytys, että *Ihatsu* on syntynyt suffiksaation tai paremminkin suffiksin vaihdon kautta jostakin *iha*-kantaisesta nimestä kuten *Ihalainen* tai *Ihantoinen*. *Tsu*-johdinten sävy on useimmiten vähättelevä ja pejoratiivinen (Myyry 1992). Laajalaista henkilönimeä **Ihattu* ei ole Rintalan mukaan voitu johtaa suppea-alaisesta *ihata*-verbistä, vaan aidoista partisiippinimistä (esim. *Lemmitty*, *Toivottu*) alkunsa saanut *ttU*-loppu on kehittynyt

nimistöjohtimeksi, joka on voitu liittää nominikantaankin. Rintala kirjoittaa, että A. V. Forsmanilla on jo 1891 ollut asiasta oikea käsitys, vaikka esimerkiksi Nissilä on pitänyt *Ihattu*-muotoa aitona partisiippina.

On olemassa sellaisiakin *Iha*-alkuisia henkilönimiä, jotka eivät näytä kuuluvan *iha*-kantasanan johdoksiin. Sellainen on *Iha(n)nus* (s. 166–172). Forsman ja Aarno Maliniemi ovat pitäneet sitä omaperäisenä nimenä, kun taas Kustaa Vilkuna ja Nissilä ovat katsoneet sen olevan kristillisen *Johannes*-nimen kansanomaisen muunnos, ja jälkimmäisten kannalle asettuu Rintalakin. Vanhoja asiakirjatietoja *Iha(n)nus*-nimestä on etenkin Suomen Karjalasta ja Savosta, mutta myös Varsinais-Suomesta, Hämeestä, Pohjois-Pohjanmaalta ja Lapista.

Myös *Ihanti*-nimeä Rintala pitää epäroiden *Johannes*-nimen varianttina (s. 183), ja keskeisenä perusteena on se, että Nissilän mukaan Jyväskylältä 1561 mainitun *Ihandilan* talon perustaja on ilmeisesti ollut 1506 käräjillä sakotetun *Henric Yhanusson iyweioki* -nimisen miehen isä. Varmaa kannanottoa hillitsee se, että *Ihanta*-nimeä Rintala pitää selvästi *iha*-kannan yhteyteen kuuluvana.

Vaihtoehtojen punnintaa aiheuttavat myös *Iho(i)*-nimet. *Iho(i)* ja *Iho(i)-nen* esiintyvät sukuniminä Karjalan kannaksella jo 1500-luvulla. Niiden levikki ei kuitenkaan ole niin laaja kuin esimerkiksi nimillä *Ihalainen* ja *Ihantoinen*. Koska Nissilä on osoittanut, että Karjalan kannaksella on 1500- ja 1600-luvulla usean miehen etuniminä vaihdelleet *Iho* ja *Ihanus*, Rintala katsoo, että *Iho(i)* on Karjalan kannaksella ja Inkerissä ainakin osaksi *Johannes*-nimen muunnos (s. 231). Länsi-Suomesta sen sijaan ei löydy todisteita, että *Iho(i)* kuuluisi *Johannes*-nimis-

töön, ja siksi Rintala liittää Länsi-Suomen *Iho*-nimet ja samoin Viron *Ihu*-nimet *iha*-kannan yhteyteen. Rintalan analyysi on niin tarkkaa, että Länsi-Suomen *Iho*-paikannimien kantana on hänen mukaansa yksilönnimi *Iha* tai *iha*₂ 'ilo, hyvä mieli' ja Viron *Ihu*-nimien kantana *iha*₁ 'halu' (s. 232).

Länsi-Suomen nimistä tärkein on Pyhärannan kylän nimi *Ihode*, murteessa vielä hiljattain *ihòde*, vanhin esiintymä henkilönnimessä *Olof Ihodhe* 1454. Tätä nimeä on Heikki Ojansuusta lähtien pidetty monikon genetiivimuotona. Pohdintaa on aiheuttanut se, miksi *ð* on näin pitkään säilynyt painottoman tavun jäljessä. Rintala katsoo, että *Ihode*-nimessä oleva **Iho* ei ole ollut yksilön, vaan suvun tai vähintäänkin perheen nimi, mikä luontevalla tavalla selittää monikkomuodon.

Yhdysperäiset henkilönnimet

Kiintoisan ryhmän muodostavat yhdysperäiset yksilönnimet **Ihalempi*, **Ihamieli*, **Ihamuoto*, **Ihatoivo* ja **Ihavilja*. Nimityypistä on keskusteltu aiemminkin. Kysymys on siitä, onko itämerensuomalainen henkilönnimisysteemi suosinut alkuaan yksiosaisia (kantasanat, johdokset) vai kaksiosaisia nimiä. Saksalainen Detlef-Eckhard Stoebe esitti 1964 väitöskirjassaan *Die alten ostseefinnischen Personennamen im Rahmen eines urfinnischen Namensystems*, että kantasuomalaisessa henkilönnimisysteemissä yhdysnimet olisivat omaperäisiä ja vanhempia kuin yksiosaiset. Kirjaa arvostellessaan Nissilä (1965: 82–87) torjui Stoeben käsityksen ja piti yhdysnimien tuloa itämerensuomeen verraten myöhäisenä germaanisena vaikutuksena. Rintala asettuu Nissilän kannalle (s. 49–50, 326–327),

koska hänen aineistossaan *iha*-kantaiset johdokset ovat levikin ja tietojen määrän perusteella selvästi ensisijaisia ja yhdysnimet marginaalisia. Nissilä perusteli kantaansa silläkin, ettei yhdysnimistä ole jälkiä karjalassa eikä vepsässä. Rintalan mukaan **Ihameeli* on kuitenkin ollut käytössä myös karjalaisilla ja mahdollisesti vepsäläisilläkin (s. 254–255, 326).

Iha-alkuiset yhdysnimet ovat bahu-vriihisanoja, joilla kuvaillaan nimettäviä. **Ihatoivosta* on vain yksi keskiaikainen tieto Tallinnasta. *Ihamuoto* tunnetaan vain Suomesta. Turussa entisen Maarian pitäjän alueella on nykyisinkin *Ihamuotila*-niminen kylä, joka on syntynyt jo 1100–1200-luvulla. Nimi on 1500-luvun lähteissä säännöllisesti asussa *Ihamuotola*: *Jhamåtola* 1540, *Ihamothola* 1551. Vasta 1600-luvun puolivälistä alkaen nimen neljännessä tavussa on *i*: *Ihamottila* 1647, 1651. Vokaalin vaihdoksen on jo Heikki Ojansuu selittänyt: *o* on kadonnut lounaismurteiden sisäheiton vuoksi, ja tilalle on sitten palautettu väärä vokaali. *Ihamuotala* on todennäköisesti ollut alkuaan talonnimi, jonka kantana on ollut isännän tai muun asukkaan lisänimi **Ihamuoto*. Rintalan mukaan nimen saaja ”on varmaankin ollut komea”. Tulkitsisin hiukan rohkeammin: hän on ollut kasvoiltaan kaunis, koska *muoto*-sanalla on suomen murteissa, karjalassa ja vepsässä myös merkitys ’kasvot’. Henkilönnimi **Ihamuoto* on ollut käytössä myös Hämeessä: Vanajan Miemalassa on peltoalue *ihamuataa* ~ *ihamuaras*, jonka seudulta on 1783 kirjattu nimi *Ihamuodon Suo Niitu*.

Yksilönimestä **Ihalempi* on tietoja jo 1300-luvulta Kuurinmaalta, Riiasta, Tallinnasta ja Varsinais-Suomesta, ja Hämeen Hattulassa se on kylännimenä jo 1400-luvulla. Karjalan kannaksella Jämskessä esiintyy sukunimenä *Ihalempinen* jo

vanhimmissa maakirjoissa vuodesta 1543 alkaen. Rintala olettaa, että suku on tullut Jääskeen Länsi-Suomesta, luultavimmin Hämeestä. Savossa *Ihalempinen* on yleinen sukunimi jo ensimmäisessä maakirjassa 1541. Kauko Pirisen mukaan Savon Ihalempiset ovat lähtöisin Jääskeestä. Sittemmin suku on Savosta hävinnyt.

**Ihameeli*-nimestä on tietoja Virosta 1300–1500-luvun lähteissä. Länsi-Suomesta ei ole tietoja, mutta Inkeriä ja Karjalaa koskeissa lähteissä on. Paikannimissäkin tästä nimestä on jälkiä, esim. *ihamielesoaret* Lumivaaran rannikolla Laatokassa. *Ihamieleksi* on Rintalan mukaan voitu nimittää ihminen, jolla on ollut tai jolla on toivottu olevan iloinen mieli.

**Ihaviija* on tavattu henkilönnimenä Ruhjasta (nykyistä Latviata) ja Virosta, ja epävarma tieto on myös Inkeristä. Suommessakin se on henkilönnimenä joskus ollut, koska Leppävirralla Savossa on laaja nimiryvä: *ihaviljallampi* (jo 1561 *Ihawelin lammin randa*, *Ihauilän lampi*), *ihaviljajjoki*, *ihaviljanniemi*, *ihaviljankallio* ja *ihaviljankorpi*. Nimistä viimeinen on päässyt Rintalan kirjan kanteen. *Ihaviijaksi* on Rintalan mukaan voitu nimittää ihminen, joka on saanut tai jonka on toivottu saavan runsaasti pellon, metsän tai veden antimia tai joka muuten on ollut varakas.

Arviointia

Päivi Rintala törmäsi sanoihin *ihala*, *ihana* ja *ihanta* jo neljäkymmentä vuotta sitten väitöskirjaa tehdessään ja jäi ihmettelemään *iha*-sanueen monia merkityksiä ja sanasta esitettyjä ristiriitaisia etymologioita. 1970-luvun lopussa hänellä oli jo laajahko käsikirjoitus *iha*-kantaista sanoista ja nimistä. Mutta vasta eläkkeelle

jäätyään hän on saanut hankkeensa valmiiksi, ja tuloksena on kaksi toisiinsa kiinteästi liittyvää kirjaa. Nyt voi varmasti sanoa, että *iha*- on suomen tutkituin sana- ja nimipesye. Onneksi tekijällä on ollut sitkeyttä ja voimia saattaa hankkeensa valmiiksi. Tutkimustehtävä on ollut hyvin vaativa, ja tutkijana Rintala on perfektionisti, joka ei jätä kiveäkään kääntämättä. Tämä ilmenee siinäkin, että kirjojen lähdeluetteloissa on fennistisen ja lingvistisen kirjallisuuden lisäksi runsaasti myös folkloristiikan, historiantutkimuksen ja arkeologian lähteitä.

Tutkimuksessa painottuvat kielihistoria, kielimaantiede ja onomastiikka, mutta sillä on liittyviä myös käännöskielen ja tekstilajien tutkimukseen. Työ sisältää huolellisesti koottua ja analysoitua tietoa kaikista itämerensuomen *iha*-kantaisten sanoista ja Suomen osalta myös henkilö- ja paikannimistä. Samalla on kertynyt entistä tarkempaa tietoa myös suomalaisten sukunimikäytännön vaikiintumisesta. Myös folkloristiikalle ja historian tutkimukselle Rintalan analyysistä on hyötyä. Tulkinnoissaan Rintala on varovainen. Hän kirjoittaa nimistökirjansa päätelmäluvussa: ”Aineiston analyysissä on tullut esiin, että on joskus vaikeaa, jopa mahdotonta ratkaista, onko paikannimen rakenneosana *iha*-vartaloinen vanha henkilönnimi vai adjektiivi tai appellatiivi. – – Siksi tutkimuksen tuloksena osaksi on vain vaihtelevanasteisia todennäköisyyksiä.” (2008: 274.)

Kummankin kirjan laajuutta lisää se, että Rintala tiivistää lukujen ja kirjojen lopussa keskeiset tulokset katsauksiksi. Tämä aiheuttaa toistoa, mutta palvelee lukijaa. Tarpeellisia ovat esimerkiksi *ihakantaisten* henkilönnimien alueittaiset katsaukset ja taulukot. *Iha*-kantaisten henkilönnimiä on koko itämerensuomalai-

sella kielialueella, mutta tietoja niistä on säilynyt epätasaisesti. Eniten tietoja on Karjalasta ja Inkeristä. Tähän on Rintalan mukaan kaksi syytä. Venäläisten laatima Vatjan viidenneksen verokirja vuodelta 1500 on antoisa lähde: kuusi eri *ihakantaista* etunimeä ja niillä yhteensä 24 esiintymää. Toisena syynä Rintala pitää sitä, että ortodoksinen kirkko on suhtautunut pakanallisiin nimiin suopeammin kuin roomalaiskatolinen kirkko. Tässä näkyy siis sama ilmiö kuin vanhojen kansanrunojen säilymisessä: itä on ollut länttä lempeämpi vanhalle kulttuurille. Länsi-Suomen alueella pakanuuden aikaiset henkilönnimet näkyvät vain paikannimissä. Eniten tällaisia nimiä on ”Pohja-Suomessa”, Turusta pohjoiseen olevassa Varsinais-Suomessa. Tällaisia nimiä ovat esimerkiksi esihistoriallisen kylän nimi *Ihala* Raisiossa ja samannimiset kantatalot Kalannissa ja *Ihantaipale* Uudessakaupungissa. Rintala katsoo hyvin perustein, että vaikka Savon monet *Ihala*-nimiset talot ovat saaneet nimensä sukunimestä *Ihalainen*, niin Länsi-Suomen vanhoissa asutusnimissä on rakennusaineiksina henkilönnimi **Iha* + lokaatiivijohdin *-la*.

Henkilönnimistön etymologiointiin liittyy iso ongelmakin. Sanastoa koskevassa kirjassaan (2003) Rintala esittää Jorma Koivulehdon etymologioihin tukeutuen, että *iha*-sanoja on alkuaan kaksi: eteläkantasuomalainen *iha*₁ ’halu, mieliteko, himo’, joka elää viron sanastossa sekä Viron ja Länsi-Suomen paikannimityypissä *Ihamäki*, ja toisaalta pohjoiskantasuomalainen *iha*₂ ’hyvä mieli, mielihyvä, ilo’. Kysymys on siitä, mikä on *iha*-alkuisten henkilönnimien semanttinen motivaatio, kun tällaisia nimiä on esiintynyt koko itämerensuomalaisella alueella, myös virolaisilla ja liiviläisillä,

joilla ei ole vanhastaan ollut esimerkiksi laaja-alaista *ihastua*-verbiä. Rintala, joka on kannanotoissaan varovainen, puntaroi vaihtoehtoisia *iha*-vartaloita ja toteaa: ”Ehkä todennäköisempi on kuitenkin se vaihtoehto, että nimivartaloksi on kehittynyt *iha*” (2008: 338). Epäröinti yllättää, sillä lukijalle on jo ennen kirjan loppua Rintalan esityksen pohjalta syntynyt käsitys, että motivaation on täytynyt olla myönteinen. Tälle kannallehan Rintala itsekin asettuu ja jättää auki kaksi mahdollisuutta: *iha*-vartalon käyttö henkilönnimissä on alkanut pohjoiskantasuomen puolella ja levinnyt sieltä virolaisten ja liiviläisten keskuuteen tai sitten *iha*₂ on joskus ollut tuttu Suomenlahden eteläpuolellakin ja unohtunut sitten. Panisin ensiksi mainitun mahdollisuuden etusijalle sen vuoksi, että henkilönnimet lainautuvat nykyisin ja ovat luultavasti lainautuneet ennenkin muodin tavoin yhteisöltä toiselle ilman että alkuperäinen motivaatio olisi omaksujille välttämättä tuttu.

ALPO RÄISÄNEN
etunimi.sukunimi@pp.inet.fi

Lähteet

- FORSMAN, A. V. 1891: *Pakanuudenaikainen nimistö. Tutkimuksia Suomenkansan persoonallisen nimistön alalta 1*. Helsinki.
- KOIVULEHTO, JORMA 2001: Zum frühen iranischen und indoiranischen Einfluss auf das Finnisch-Ugrische. – *Studia Orientalia* 94 s. 359–378.
- MATVEJEV, A. K. 1972: Toponimitieskije etimologii III. – *Sovetskoe finnougrovedenie* 8.
- MERIMAA, HEIDI – VAITTINEN, TANJA 2004: Sanahistoriallinen tutkimus *ihasanueesta*. – *Virittäjä* 108 s. 466–470.
- MIKKONEN, PIRJO – PAIKKALA, SIRKKA 1984: *Suomalainen nimikirja. Sukunimet*.

- Helsinki: Otava.
- MULLONEN, IRMA 2005: Vepsän etnisen alueen muodostuminen paikannimistön perusteella. – Lassi Saressalo (toim.), *Vepsä. Maa, kansa, kulttuuri*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- MYYYRÄ, MARJATTA 1992: *Johdin tsu karjalan kielessä ja suomen itämurteissa*. Pro gradu -tutkielma. Joensuun yliopisto.
- NISSILÄ, VILJO 1965: Tutkimus itämeren-suomalaisesta henkilönnimistöstä (Arvostelu teoksesta: Detlef-Eckhard Stoebke, *Die alten ostseefinnischen Personennamen im Rahmen eines urfinnischen Namensystems*). – *Virittäjä* 69 s. 78–89.
- RINTALA, PÄIVI 1972: *Suomen läntä-loppuiset adjektiivit*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- SAARIKIVI, JANNE 2006: *Substrata Uralica. Studies on Finno-Ugrian substrate in northern Russian dialects*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- SCHIPPAN, THEA 1992 [1984]: *Lexikologie der deutschen Gegenwartssprache*. Tübingen: Niemeyer.

Asenteellista keskustelua

Robert Englebretson (toim.): *Stance-taking in discourse. Subjectivity, evaluation, interaction*. Amsterdam: John Benjamins 2007. 323 s. ISBN 978-90-272-5408-5.

Käsillä olevassa artikkelikokoelmassa tarkastellaan asennetta puheen ja keskustelun tutkimuksen näkökulmista. Analysoitavana on arki- ja institutionaalisia keskusteluita, niin englannin-, indonesian- kuin suomenkielisiä. Yhden artikkelin verran huomiota saavat kirjoitetut tekstit. Artikkeleita yhdistävänä viitekehystenä on keskusteluanalyysi ja funktionaalinen kielitiede, erityisesti vuorovaikutuslingvistiikka. Myös sosiolingvistiisiä ja korpuslingvistiisiä tutkimussuuntauksia sivutaan. Asenne (*stance*) ymmärretään kokoelmassa laajasti: sen piiriin luetaan niin affektisuus, episteemisyys kuin evaluointi. Ilmiötä tarkastellaan artikkeleissa paitsi leksikaalis-kieliopillisesti välittyvinä merkityksinä myös intersubjek-

tiivisena asennoitumisena (*stancetaking*) eli toimintana, johon keskustelun osanottajat yhdessä ryhtyvät. Keskustelujen analyysissä huomion kohteeksi nousee se, millä tavoin puhujat rakentavat asenteita yhdessä, ottavat huomioon toistensa asenteita ja kutsuvat toisiaan asennoitumaan. Keskeisiä käsitteitä ovat positiointi ja linjaan asettuminen (*alignment*).

Artikkelit pohjautuvat Ricen yliopistossa vuonna 2004 pidettyihin esitelmiin. Suomalaispanos kirjassa on vahva: kirjoittajista neljä – Pentti Haddington, Tiina Keisanen, Elise Kärkkäinen ja Mirka Rauniomaa – ovat Oulun yliopiston englannin kielen laitoksen tutkijoita. He ovat tutkineet asennoitumisen vuorovaikutuskäytänteitä Kärkkäisen johtamassa hankkeessa *Interactional practices and linguistic resources of stancetaking in spoken English*, jonka satoa ovat muun muassa Haddingtonin (2005), Keisanen (2006) ja Rauniomaan (2008) väitöskirjat.